

การจัดการทรัพยากรมนุษย์ผู้สูงอายุตามวิถีพุทธ Human resource management for the elderly According to the Buddhist way

อานนท์ เมธีวรฉัตร, ประเวศน์ มหารัตน์สกุล¹
Anond methevarachatra, Privet Maharatsakoon

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการพัฒนาประชากรผู้สูงอายุตามวิถีพุทธให้มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจสังคม ปัจจุบันสังคมไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ คาดว่าจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2570 ที่ประชากรทั้งเพศชายและหญิงอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไปจะมีมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศและประชากรอายุตั้งแต่ 65 ปีมีมากกว่าร้อยละ 14 ของประชากรทั้งประเทศ สภาพสังคมดังกล่าวเป็นผลมาจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและระบบสาธารณสุขมีมาตรฐานสูงขึ้น ทำให้อายุเฉลี่ยของประชากรไทยยืนยาวขึ้น ในขณะที่ประชากรวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลง การพัฒนาผู้สูงอายุให้มีสภาพเป็นทุนมนุษย์และมีคุณภาพทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณค่าต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ดังนั้นรัฐบาลควรมีนโยบายให้การศึกษา ฝึกอบรมและการสาธารณสุขแก่ผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการพัฒนาความสามารถของผู้สูงอายุสามารถเป็นปัจจัยในการผลิตของระบบเศรษฐกิจตามฐานานุรูปให้ผู้สูงอายุมีสภาพเป็นทุนมนุษย์ที่ประกอบด้วยทักษะและคุณสมบัติที่เหมาะสมกับลักษณะงานแต่ละประเภทโดยให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ส่วนด้านการพัฒนาบุคลิกลักษณะด้านสังคมการให้เป็นคนเข้าสังคมได้ง่ายและมีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร มีความฉลาดไหวพริบ ความฉลาดทางอารมณ์ บุคลิกลักษณะที่เหมาะสมกับลักษณะงาน ความสามัคคีในที่ทำงาน อุปนิสัยมองโลกในแง่ดี ความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น สำหรับคุณภาพสุขภาพจิตนั้นต้องอาศัยหลักพุทธธรรมในการพัฒนาวิธีคิดและจิตรู้ถึงสภาวะความจริงตามธรรมชาติด้วยหลักพุทธธรรมไตรสิกขา โยนิโสมนสิการ ไตรลักษณ์ เพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงตามกระบวนการปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ โดยบูรณาการการทำหน้าที่ของบ้าน วัดและราชการ หรือ “บวร” เป็นกลไกในการพัฒนาทุนมนุษย์ผู้สูงอายุ

คำสำคัญ : การจัดการทรัพยากรมนุษย์ ผู้สูงอายุ วิถีพุทธ

¹ อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ,
Anond7949@gmail.com

Abstract

This article aims to study how to develop the elderly population according to the Buddhist way to be valuable to the social economy. At present, Thai society is entering an aging society. Expected to enter the elderly society completely in 2027, where both male and female populations over the age of 60 will have more than 20 percent of the entire population and have a population aged over 65 years more than 14 percent of the entire population of the country. Such social conditions result from the advancement of technology and public health systems with higher standards, therefore resulting in an increase in the average age of the Thai population longer while the labor age population tends to decrease. The development of the elderly to be a human capital for quality, both physical and mental health for the elderly to have value for the country's economic and social development. Therefore, the government should have a policy for education. Training and public health for the elderly with measures to improve the ability of the elderly can be a factor in the production of economic systems based on the ability of the elderly to be a human capital that consists of skills and qualifications that are suitable for each type of job, in accordance with the needs of the market As for the development of personality, social, easy to socialize and have the ability to communicate, intelligence emotional Intelligence, personality that is suitable for the job in the workplace characteristic, optimistic creativity, etc. For the quality of happiness, the mental state must rely on the principles of Buddhism in the development of thinking methods and the consciousness of the natural truth with the principle of threefold training, yonisomanasikarn and trinity rule to be aware of the actual process of the process practice and react by integrating the functions of Baan, temples and government offices or "บวร-Bowon" as a mechanism for the development of the elderly human capital.

KeyWords : Human Resource Management, the Elderly, Buddhist Way

บทนำ

ศตวรรษที่ 21 สังคมไทยต้องเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญคือความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลที่ถูกพัฒนาขึ้นมาแล้วทำลายเทคโนโลยีเดิม (disruptive technology) ดังที่มีการเรียกว่า “เทคโนโลยีเปลี่ยนโลก” และการเปลี่ยนแปลงนี้จะส่งผลกระทบต่อผู้คนในสังคมทุกเพศทุกวัยทั้งในด้านวิถีชีวิต พฤติกรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ผลกระทบจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ การปรับตัวของผู้รับผลกระทบนั้น ต่างบุคคลกันไปว่าจะมีความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและสามารถใช้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่เพียงใด โดยปกติการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างและพัฒนาขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงานในกิจกรรมต่างๆ ในอีกด้านหนึ่งผู้ที่ได้รับผลกระทบที่ไม่อาจปรับตัวรู้เท่าทันและ

ใช้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคือกลุ่มผู้สูงอายุที่ครั้งก่อนชีวิตอยู่กับสภาพแวดล้อมที่ใช้เทคโนโลยีแบบอนาล็อก (analog technology) เทคโนโลยีดิจิทัลมีอัตราการพัฒนาเร็วกว่าอัตราการเรียนรู้ของมนุษย์ ประสบการณ์ที่เคยมีและเรียนรู้มาอาจใช้งานไม่ได้ เพราะมีสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่นวัตกรรมใหม่ มองว่ามีประโยชน์กับกลุ่มคนรุ่นใหม่ แต่สำหรับคนรุ่นเก่าจะปรับตัวทันหรือใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีใหม่ได้มากน้อยเพียงใด จึงเป็นอีกภาระหน้าที่หนึ่งของรัฐบาล หากไม่มีการเตรียมการพัฒนาในกลุ่มผู้สูงอายุ เทคโนโลยีใหม่จะส่งผลกระทบต่อผู้ที่ปรับตัวไม่ทัน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งคุ้นเคยกับเทคโนโลยีแบบอนาล็อก และหากเทคโนโลยีใหม่เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น ผู้สูงอายุก็ต้องปรับตัว ไม่อาจปฏิเสธได้ ไม่รับรู้ก็ไม่ได้เนื่องจากเทคโนโลยีใหม่ไม่ว่าจะเป็นทั้งเครื่องจักรกล เครื่องมือเครื่องมือ ช่องทางสื่อสาร การค้าพาณิชย์ การติดต่อสื่อสาร สังคมไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลก (Newstrom & Davis, 1993: 44-45) ไม่อาจจะออกกฎหมายห้ามได้ว่าไม่ให้ใช้เทคโนโลยี เนื่องจากเทคโนโลยีโดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีคมนาคมสามารถเข้าถึงตัวบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมโดยอิสระ ไม่เพียงเท่านั้นยังมีอิทธิพลต่อประเทศคืออำนาจอิทธิพลของรัฐจึงถูกลดทอนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล โดยเฉพาะประเทศที่ยากจนหรือกำลังพัฒนาไม่อาจออกกฎหมายเพื่อใช้เป็นกำแพงป้องกันเทคโนโลยีดังกล่าวได้ ผู้ที่อยู่ในสังคมใดก็ตามหากตามเทคโนโลยีไม่ทัน เกิดความสับสน กังวล ทำอะไรไม่ถูกและส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต

ประเทศไทยกำลังจะก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแบบสมบูรณ์ในทศวรรษหน้านี้นี้ ในขณะที่ยังไม่ได้เตรียมความพร้อมมาก่อน การไม่เตรียมความพร้อมอาจเป็นเพราะไทยยังมีปัญหาในการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นประเทศที่จนและกำลังพัฒนาเพื่อให้พ้นความยากจนมาหลายทศวรรษ แต่ไม่อาจก้าวพ้นกับดักประเทศที่ยังมีประชาชนนับสิบล้านที่ยังยากจน และโดยรวมของประเทศมีรายได้ปานกลางคือมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อปีประมาณ 195,955 บาท หรือ 5,939 ดอลลาร์ ข้อมูลปี พ.ศ. 2557 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2555) ไทยยังถือว่าเป็นประเทศยากจนเมื่อเทียบกับประเทศที่เป็นสังคมผู้สูงอายุสมบูรณ์เช่นญี่ปุ่น เกาหลีใต้ เยอรมนี ฯลฯ ประเทศเหล่านี้รวยและเป็นสังคมผู้สูงอายุ ในขณะที่ไทยจนแต่เป็นสังคมผู้สูงอายุ เมื่อไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้วจึงต้องมีการเตรียมพัฒนากำลังคนโดยเฉพาะผู้สูงอายุควรนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนากำลังคนของประเทศให้มีความพร้อมที่จะไม่ถูกเทคโนโลยีดิจิทัลทำลายความเป็นปกติสุขในการดำเนินชีวิต กิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ถูกทำลายล้างให้ต้องล้มละลาย ดังนั้นทุกหน่วยงานไม่ว่าภาครัฐ ภาคเอกชนและสังคมต้องปรับกระบวนทัศน์ในการจัดการการบริหาร รวมทั้งบริษัทเอกชนทั้งหลายต้องมีการปรับตัวกันอย่างขนานใหญ่ วัตถุประสงค์อยู่ใกล้ชิดชุมชนควรเพิ่มบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุ

รัฐบาลควรมีนโยบายที่จริงจังในการดูแลและพัฒนากำลังคนของชาติไม่เช่นนั้นจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชากรประมาณ 66.23 ล้านคน (ข้อมูล ณ กุมภาพันธ์ 2561) (มหาวิทยาลัยมหิดล, 2561) โดยเฉพาะกำลังคนที่เป็นผู้สูงอายุ ในจำนวนประชากรทั้งหมดมีผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปประมาณ 11.77 ล้านคน หรือร้อยละ 17.78 ถ้านับจำนวนประชากรที่อายุ 65 ปีขึ้นไปมีประมาณ 7.92 ล้านคน หรือร้อยละ 12 สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุดังกล่าวแสดงว่าไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (aging society) และคาดว่าจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (aged society) ในปี พ.ศ. 2570 ที่ประชากรทั้งเพศชายและหญิงที่อายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไปจะมีมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศและมีประชากรอายุตั้งแต่ 65 ปี มากกว่าร้อยละ 14 ของประชากรทั้งประเทศ แสดงว่าประเทศนั้นเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (สุโขทัยธรรมาธิราช

,2014) สภาพสังคมไทยในอนาคตอันใกล้จะมีผู้ที่ถูกปลดระวางจากระบบการผลิตของชาติว่าเป็นผู้เกษียณจากการทำงานอาจมีถึง 20 ล้านคนหรือเกือบหนึ่งในสามของประชากรทั้งประเทศหรือมากกว่านั้น ซึ่งเป็นจำนวนประชากรที่มาก หากไม่มีการจัดการที่ดีจะกลายเป็นภาระแก่สังคม ทำอย่างไรไทยจะพัฒนาประชากรผู้สูงอายุให้เป็นทุนมนุษย์ (human capital) ให้มีคุณภาพและยังมีคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการพัฒนาประชากรผู้สูงอายุให้มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจสังคม (socioeconomics) และการจัดการสังคมผู้สูงอายุให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามวิถีพุทธ

สังคมผู้สูงอายุโลก

ไม่เฉพาะไทยเท่านั้น หลายประเทศประสบปัญหาสังคมผู้สูงอายุ องค์การสหประชาชาติให้ความหมายโดยยึดเอาอายุ สัดส่วนประชากรเป็นเกณฑ์ที่จะบอกว่าสังคมใดเป็นสังคมผู้สูงอายุ กล่าวคือสังคมที่มีคนในสังคมอายุเกินกว่า 60 ปีขึ้นไปในสัดส่วนที่สูง หรือมีสัดส่วนที่ไม่สมดุลกับประชากรวัยแรงงานทำให้ประชากรวัยทำงานต้องแบกรับภาระที่จะต้องดูแลผู้สูงอายุ ประเทศไทยประสบผลสำเร็จในการวางแผนครอบครัวด้วยแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์เกรงว่ามีประชากรเกินความพอดีของทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงพยายามควบคุมมิให้ประชากรเกิดมาก เพราะจะมีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ในขณะที่กำลังการผลิตและการพัฒนาประเทศยังไม่สามารถพัฒนาก้าวรุดหน้าในการผลิตบริการสาธารณสุขมากเพียงพอต่อความต้องการของประชาชน แต่ในด้านสาธารณสุขไทยกลับประสบผลสำเร็จในการพัฒนา จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเร็วขึ้น หลายปัจจัยเกื้อหนุนเสริมกันทำให้ผู้สูงอายุไทยเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง หลายฝ่ายได้สรุปสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดสังคมไทยมีผู้สูงอายุมากคือประการแรกอัตราการเกิดของประชากรอยู่ในอัตราต่ำต่อเนื่องหลายปี ประการที่สอง อายุเฉลี่ยประชาชนสูงขึ้นเนื่องจากมาตรฐานของการสาธารณสุข สังคมผู้สูงอายุไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะประเทศไทย เป็นแนวโน้มของประชากรโลกมีอายุยืนยาวขึ้นโดยเฉพาะประเทศที่เจริญเช่นญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา ซึ่งมีสาเหตุหลักคล้ายกันคือเด็กเกิดใหม่เพิ่มในจำนวนที่ลดลงต่อเนื่องหลายปี โดยมีการคาดการณ์ว่าญี่ปุ่นได้เข้าสู่วัยผู้สูงอายุเต็มรูปแบบตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 มีผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปถึงร้อยละ 26.8 ของประชากร 127 ล้านคน (nippon.com,2014) เกาหลีได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์แล้ว คือมีผู้สูงอายุ 65 ปีขึ้นไปร้อยละ 12.3 ของประชากรทั้งหมด (SwissLife,2015) และสหรัฐอเมริกาจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในปี พ.ศ.2573 มีอีกหลายประเทศที่มีแนวโน้มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเช่น จีน สิงคโปร์ นอร์เวย์ อิตาลี สวีเดน เยอรมนี เป็นต้น

องค์การสหประชาชาติ (United Nations:UN) นิยามผู้สูงอายุ (Older person) หมายถึงประชากรทั้งเพศชายและหญิงที่มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไปและได้แบ่งสังคมผู้สูงอายุ เป็น 3 ระดับ ดังนี้

- 1.สังคมผู้สูงอายุ (aging society) เป็นสังคมหรือประเทศที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศหรือมีประชากรอายุตั้งแต่ 65 ปีมากกว่าร้อยละ 7 ของประชากรทั้งประเทศ แสดงว่าประเทศนั้นกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ
- 2.สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (aged society) เป็นสังคมหรือประเทศที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศหรือมีประชากรอายุตั้งแต่

65 ปี มากกว่าร้อยละ 14 ของประชากรทั้งประเทศ แสดงว่าประเทศนั้นเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์

3.สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ (super-aged society) เป็นสังคมหรือประเทศที่มีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่า ร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ แสดงว่าประเทศนั้นเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่

การพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ส่งผลให้ครอบครัวที่เคยเป็นครอบครัวขยายในสังคมเกษตรกรรม ที่ครอบครัวหนึ่งมีลูกหลายคนเพื่อให้มีแรงงานช่วยกันในการทำเกษตรกรรม การพัฒนาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ประชากรจะละทิ้งอาชีพการเกษตร ครอบครัวในสังคมอุตสาหกรรมเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีเพียงพ่อแม่และลูกไม่ได้มากเหมือนสังคมเกษตรกรรม จำนวนลูกต่อครอบครัวลดลงต่อเนื่อง ผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจและภาวะเศรษฐกิจ ทำให้หนุ่มสาวแต่งงานช้าลง หรืออยู่เป็นโสดมากขึ้น รายได้ครอบครัวไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงลูกได้หลายคน เวลาในการดำรงชีพส่วนหนึ่งต้องถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขการทำงานในระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม ไม่มีเวลาและกำลังทรัพย์ที่จะเลี้ยงลูกได้จำนวนหลายคน อัตราการเกิดของประชากรจึงมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทำให้ระบบสาธารณสุขมีมาตรฐานสูงขึ้น ประชากรจึงมีอายุขัยเฉลี่ยยืนยาวขึ้น ในเมื่ออัตราการเกิดของประชากรลดลงหรือหรือเพิ่มในอัตราส่วนลดลงต่อเนื่องหลายปี ในขณะที่อัตราการตายลดลงเนื่องจากความก้าวหน้าทางวิทยาการทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ การสุขภาพ การโภชนาการ ส่งผลต่อสุขภาพของประชาชนทำให้มีอายุยืนยาวขึ้น และข้อมูลขององค์การสหประชาชาติคาดการณ์ว่าปี พ.ศ. 2590 จะมีผู้สูงอายุเพิ่มจากปัจจุบัน 2 เท่าประมาณ 2,000 ล้านคนคิดเป็นร้อยละ 21 ซึ่งประชากรของโลกจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ นั่นเป็นภาพผู้สูงอายุของสังคมโลก

สังคมผู้สูงอายุไทย

ปัจจุบันประเทศไทยเป็นสังคมผู้สูงอายุแล้วที่มีประชากรอายุเกิน 60 ปีขึ้นไปเกินร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศ จะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2564 และจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุระดับสุดยอดในปี พ.ศ. 2578 มีหลายสาเหตุที่ประชากรมีสัดส่วนผู้สูงอายุมากขึ้นเนื่องจากคนไทยมีอายุเฉลี่ยยืนยาวขึ้น ความก้าวหน้าของวิทยาการและเทคโนโลยีทางด้านสาธารณสุข ในอีกด้านหนึ่งที่ทำให้สัดส่วนการเกิดของประชากรไทยลดลงเป็นผลมาจากการส่งเสริมระบบอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกทำให้มีแรงงานวัยเจริญพันธุ์ทำงานในระบบอุตสาหกรรม ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรม นอกจากสาเหตุดังกล่าวแล้วยังมีสาเหตุที่มีส่วนเร่งให้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเร็วขึ้นเป็นผลมาจากความสำเร็จในนโยบายการวางแผนครอบครัวมาตั้งแต่ พ.ศ. 2510 การวางแผนครอบครัวและในเวลาต่อมาเป็นแนวนโยบายแห่งชาติ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา รัฐบาลไทยประสบความสำเร็จอย่างดีในการควบคุมการเพิ่มขึ้นของประชากร โดยอัตราการเพิ่มจากนวนของประชากรไทยลดลงจากร้อยละ 2.9 ต่อปีในปี พ.ศ. 2513 มาอยู่ที่ร้อยละ 0.3 ต่อปีในปี พ.ศ. 2559 ความสำเร็จในนโยบายวางแผนครอบครัวของรัฐบาลตลอดครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดผลกระทบที่ตามมาทำให้ไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเร็วขึ้น โดยไม่มีกรวางแผนเตรียมรองรับการจัดการสังคมผู้สูงอายุ เท่ากับว่านโยบายวางแผนครอบครัวประสบผลสำเร็จแต่

สร้างผลกระทบต่อภาวะการขาดแคลนแรงงาน และภาวะผู้สูงอายุที่รัฐบาลต้องดูแล ถ้ามองในแง่ของระบบการผลิต ทำให้ปัจจัยแรงงานของประเทศ (labor driven) ไม่มีความสมดุลในการพัฒนาประเทศ ประชากรผู้สูงอายุจึงเป็นประเด็นปัญหาสาธารณะที่รัฐบาลต้องให้การดูแลและพัฒนา ที่สำคัญผู้สูงอายุยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศ การเมือง สังคม การศึกษา วิทยาการและเทคโนโลยีรวมทั้งกฎหมาย ผู้สูงวัยยังคงมีสิทธิมีเสียงในการเลือกตั้ง รัฐบาลยังต้องให้การดูแลเป็นพิเศษ

การบริหารประเทศมีความยุ่งยากซับซ้อนขึ้น นโยบายที่กำหนดโดยอ้างความชอบธรรมว่าเพื่อคนส่วนใหญ่ นั้น อาจมีคำถามตามมาว่าคนส่วนใหญ่ที่เคยใช้ได้ผลคืออายุไม่เกิน 60 ปีในอดีตนั้น ปัจจุบันอาจใช้ไม่ได้ เนื่องจากประชากรผู้สูงอายุมีสัดส่วนมากขึ้นและมีความต้องการให้รัฐบาลดูแลที่แตกต่างจากวัยหนุ่มสาว ส่งผลต่อการกำหนดนโยบายในการบริหารประเทศที่ต้องให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุมากขึ้น ดังนั้นประเด็นนโยบายสาธารณะในการดูแลผู้สูงอายุ ควรพิจารณาการให้ผู้สูงอายุมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขมีสุขภาพสมบูรณ์และเป็นที่ยอมรับของสังคม อันนี้เป็นมาตรการในการพัฒนาสังคม แต่อีกด้านหนึ่งจะทำอย่างไรให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงเป็นอีกหนึ่งความท้าทายรัฐบาล

ผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศจากสังคมผู้สูงอายุ

ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์ ประชากรไม่ว่าจะในเชิงปริมาณและคุณภาพถือเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ปัจจุบันยังมองประชากรผู้สูงอายุในเชิงที่เป็นภาระในการพัฒนาเศรษฐกิจ การมองเช่นนี้เป็นการลดทอนโอกาสในการพัฒนาประเทศ กล่าวคือหลายฝ่ายมองว่ามีผลกระทบต่อกำลังซื้อในตลาด ทำให้รายได้ของรัฐที่มาจากภาษีลดลง ในขณะที่รัฐบาลมีภาระค่าใช้จ่ายงบประมาณในการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ซึ่งมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจในภาพรวม ดังกล่าวเป็นความกังวลของรัฐบาลในการพัฒนาประเทศ ดังที่ทราบสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดสังคมผู้สูงอายุมาจากประชากรเกิดน้อยทำให้ประชากรวัยแรงงานมีจำนวนไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ในอีกมุมหนึ่งสังคมผู้สูงอายุจึงกลายเป็นตลาดขนาดใหญ่ขึ้น หลายบริษัท ผู้ประกอบการภาคเอกชนจึงมีการวางแผนในการผลิตสินค้าและบริการที่จะสนองตอบความต้องการของประชากรผู้สูงอายุมากขึ้น เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมผลกระทบจากสังคมผู้สูงอายุสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ แรงงานที่อยู่ในวัยทำงานมีเท่าเดิม หรือลดลงมีผลกระทบต่อระบบการผลิต เนื่องจากโดยพื้นฐานแล้วการผลิตของระบบเศรษฐกิจประกอบด้วยปัจจัยการผลิตได้แก่ที่ดิน (land) ทุน (capital) แรงงาน (labour) และผู้ประกอบการ (entrepreneur) แรงงานนอกจากเป็นปัจจัยการผลิตแล้ว อีกด้านหนึ่งคือผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อ เนื่องจากแรงงานมีรายได้ รายวัน รายเดือน หรือรายปี สามารถบริโภคสินค้าและบริการในระบบเศรษฐกิจ เมื่อแรงงานมีปริมาณไม่เพิ่มขึ้นทำให้กำลังการผลิตจากปัจจัยแรงงาน และผู้บริโภคในส่วนของผู้สูงอายุที่มีกำลังซื้อลดลงผลกระทบที่เห็นชัดมีดังนี้

1) การขาดแรงงาน สร้างแรงกดดันให้ผู้ประกอบการต้องนำเข้าเครื่องจักรในการผลิตเพื่อทดแทนการใช้แรงงาน ทำให้ไทยต้องสูญเสียเงินตราต่างประเทศ ต้องใช้จ่ายเงินตราต่างประเทศในการซื้อสินค้านำเข้าประเภทเครื่องจักร อาจทำให้ขาดดุลการค้า รวมทั้งต้องนำเข้า

แรงงานต่างด้าวทั้งที่เป็นแรงงานไร้ฝีมือและแรงงานที่มีทักษะและความเชี่ยวชาญ โดยเฉพาะแรงงานวิชาชีพ เช่น แพทย์ วิศวกร บัญชี ฯลฯ ทำให้ต้องเสียค่าบริการเพิ่มขึ้น

2) เมื่อแรงงานขาดแคลน กำลังซื้อลดลง มีผลกระทบต่อแรงจูงใจที่นักลงทุนจะลงทุนเพิ่ม ส่งผลต่ออัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ

3) คนที่เกษียณอายุมากขึ้น คนเหล่านี้มีรายได้จำกัดและมีกลุ่มหนึ่งขาดรายได้ ทำให้การออมลดลง กระทบต่อเงินที่ใช้ลงทุนลดลง

4) เพิ่มภาระค่าใช้จ่ายของรัฐบาลในการดูแลสวัสดิการผู้สูงอายุ ทำให้มีงบประมาณน้อยลงในการพัฒนาประเทศด้านอื่น โดยเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ

5) การพัฒนาเศรษฐกิจต้องอาศัยแรงงานซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เมื่อประชากรวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ประชากรวัยสูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ประชากรวัยสูงอายุที่เป็นข้าราชการเกษียณอายุจะมีกำลังซื้อระดับหนึ่งซึ่งก็มีจำนวนน้อย ประชากรผู้สูงอายุอีกส่วนหนึ่งซึ่งมีจำนวนมากกว่าข้าราชการที่เกษียณเป็นกลุ่มขาดรายได้ ขาดกำลังซื้อ จึงเป็นภาระแก่ประชากรวัยแรงงานที่ต้องทำงานสร้างรายได้ให้กับประเทศ และเสียภาษีให้กับรัฐบาลเพื่อเป็นงบประมาณในการดูแลสวัสดิการผู้สูงอายุ

6) งบประมาณรายจ่ายด้านสาธารณสุขและทางการแพทย์ รวมทั้งงบประมาณด้านสงเคราะห์คนชราที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ในขณะที่รายได้จากภาษีรายได้บุคคลธรรมดา รายได้จากภาษีธุรกิจที่จะเกิดจากการลงทุนที่มีน้อยลง โดยเฉพาะกิจการการผลิตอาศัยปัจจัยแรงงาน ทำให้รัฐบาลมีงบประมาณจำกัดไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย อาจจำเป็นต้องก่อหนี้สาธารณะสร้างภาระแก่คนรุ่นต่อไป

ผลกระทบต่อเศรษฐกิจในภาพรวมที่พิจารณาในรูปของผลิตภัณฑ์ภายใน (gross domestic product; GDP) หรือรายได้ประชาชาติ (gross national product; GNP) จะลดลง เนื่องจากรายได้เฉลี่ยของประชาชน กลุ่มประชากรผู้สูงอายุไม่มีรายได้เพิ่ม

โดยสภาพเศรษฐกิจของไทยที่เป็นมาและเป็นอยู่มีศักยภาพในการพัฒนาต่ำ และพึ่งพิงกับการส่งออก และพบอีกว่าผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ที่ส่งออกเกิดจากการนำเข้าวัตถุดิบ เครื่องจักร และเทคโนโลยีเข้ามาประกอบในการผลิตเพื่อส่งออก เช่น รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ ในขณะที่สินค้าที่ผลิตจากวัตถุดิบที่เป็นของไทยอย่างแท้จริง (local content) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์จากภาคการเกษตรไม่มีความสามารถที่จะพัฒนาเพิ่มมูลค่าและส่งออกได้มากขึ้น ประชากรผู้สูงอายุที่อยู่ในภาคเกษตรไม่มีรายได้ รัฐบาลต้องจัดงบประมาณสงเคราะห์และดูแลผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นพิเศษ ซึ่งต่างจากผู้สูงอายุที่เคยเป็นข้าราชการ

2. ด้านสังคม ประเทศไทยถือว่าเป็นประเทศยากจน จึงมีสภาพเหมือนคนจนแล้วแถมเมื่อเทียบกับญี่ปุ่น เกาหลีใต้และสหรัฐอเมริกาที่เป็นคนรวยแล้วแถม จึงมีกำลังที่จะดูแลผู้สูงอายุได้ดี การที่ไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ นอกจากมีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ยังมีผลกระทบต่อสังคม ดังนี้

1) จิตใจผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุเคยทำงานมาไม่ต่ำกว่า 30-40 ปี ต้องเกษียณไม่มีทำงานในระบบการผลิตและบริการของรัฐ จึงมีเวลาว่างมากทำให้รู้สึกเหงา หดหู่ รู้สึกถูกลดความสำคัญ ขาดความภูมิใจ มีความรู้สึกเป็นภาระให้กับลูกหลาน และสับสนในชีวิต

2) เมื่อสภาพเศรษฐกิจมีแนวโน้มเติบโตไม่ได้สัดส่วนกับที่ต้องดูแลผู้สูงอายุ คือไม่มีรายได้มากพอที่จะดูแลและสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุอาจถูกทอดทิ้งมากขึ้น

3) สุขภาพ เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นวัยที่สุขภาพเสื่อมทรุด ไม่แข็งแรง ต้องมีคนคอยช่วยเหลือ ดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด มีโรคที่มาพร้อมกับความแก่ชราหลายโรคเช่นกระดูกเสื่อม ความดัน เบาหวาน ฯลฯ รวมทั้งมีค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพมากขึ้น เป็นภาระให้กับลูกหลาน และหากรัฐบาลมีนโยบายเป็นรัฐสวัสดิการจึงต้องเพิ่มงบประมาณด้านนี้มากขึ้น

4) การอยู่ร่วมกับคนในชุมชนและสังคม สังคมไทยผ่านกระบวนการพัฒนาจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการย้ายถิ่นคนจากชนบทสู่โรงงานอุตสาหกรรมทำให้เกิดครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น สภาพคนในสังคมเหมือนตัวใครตัวมันต่างคนต่างอยู่ ความสัมพันธ์ในเชิงชุมชนหมู่บ้านไม่เหมือนกับสังคมชุมชนเกษตรที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวขยายมีพ่อแม่ ปู่ ย่า ตายาย ลูกหลาน หรือสร้างบ้านปลูกเรือนอยู่ในละแวกเดียวกัน ผู้สูงอายุที่เกษียณจากระบบอุตสาหกรรมอาจจะปรับตัวไม่ได้ รู้สึกโดดเดี่ยว การปรับตัวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเป็นเรื่องที่สร้างความลำบากใจ

3. ด้านการเมือง นโยบายการพัฒนาประเทศจะมีการพูดถึงการดูแลและจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุมากขึ้น เนื่องจากผู้สูงอายุประมาณหนึ่งในสามของประชากรทั้งประเทศ นักการเมืองต้องการใช้เป็นฐานเสียง จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายของนักการเมืองที่จะเสนอนโยบายที่สนองความต้องการของประชากรในส่วนใหญ่ และจะมีผลทำให้ต้องใช้งบประมาณมากขึ้นในการดูแลผู้สูงอายุ เช่นค่ารักษาพยาบาล ที่อยู่อาศัย เบี้ยยังชีพ เครื่องอำนวยความสะดวก ฯลฯ ในขณะที่งบประมาณของประเทศมีจำกัด รายได้ที่ได้จากระบบการทำงานของประชากรวัยทำงานไม่มากพอที่จะดูแลผู้สูงอายุ เพราะต้องใช้งบประมาณในการพัฒนาประเทศในด้านอื่น กล่าวคือประเทศไทยยังต้องใช้งบประมาณในการพัฒนาในอีกหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การสาธารณสุข ระบบสาธารณสุขโลก เป็นต้น จึงไม่มีเงินเพียงพอที่จะดูแล จัดสวัสดิการผู้สูงอายุได้อย่างเต็มที่

การพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ ประชากรถือเป็นปัจจัยการผลิตที่ประชาชนแต่ละคนมีบทบาทหน้าที่ในงานอาชีพของตนผลิตสินค้าและบริการ ในทางเศรษฐศาสตร์ถือเอาครัวเรือนเป็นหน่วยผลิตที่เล็กที่สุดของระบบการผลิตของประเทศ และนับเอาประชากรในวัยทำงานเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ดังกล่าวเป็นวิถีดั้งเดิมในยุคที่ประชากรวัยแรงงานล้นตลาด หรืออัตราการเกิดของประชากรอยู่ในอัตราสูง ปัจจุบันโครงสร้างประชากรเปลี่ยนกล่าวคือประชากรมีอายุเฉลี่ยยืนยาวขึ้น อัตราแรกเกิดของประชากรคงที่และมีแนวโน้มลดลง จึงส่งผลถึงปริมาณประชากรวัยแรงงานที่เป็นปัจจัยการผลิต ประเด็นจึงมีอยู่ว่าในเมื่อลักษณะโครงสร้างประชากรมีผู้สูงอายุในสัดส่วนที่สูง ประเทศไทยควรปรับมุมมองสังคมผู้สูงอายุให้เป็นโอกาสในการพัฒนาประเทศ โดยยังให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ โดยรัฐบาลควรมีนโยบายส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุให้มีความรู้ความสามารถในการทำงานในบทบาทหน้าที่ตามแต่ฐานะารูป ต้องมองผู้สูงอายุยังสามารถให้ทำประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติได้ หรือให้มีสภาพเป็นทุนมนุษย์ (human capital)

พัฒนาทุนมนุษย์ผู้สูงวัย

ในอดีตมองประชาชนเป็นภาระค่าใช้จ่าย เมื่อทำงานต้องจ่ายค่าตอบแทนในรูปของเงินเดือน ค่าจ้างและสวัสดิการ ไทยต้องปรับมุมมองใหม่ โดยมองว่าประชาชนนับแต่เกิดจนตายเป็นสินทรัพย์ของรัฐ เป็นทุนมนุษย์ (human capital) มีคุณค่าต่อรัฐ ในแนวคิดเศรษฐศาสตร์

สมัยใหม่มิได้มองทุนเป็นตัวเงินอย่างเดียว แต่มองมนุษย์เป็นทุน มองสังคมเป็นทุน (social capital) สิ่งแวดล้อมเป็นทุน (environment capital) เป็นต้น ซึ่งทุนมนุษย์ไม่สามารถวัดเป็นตัวเงินได้โดยตรง จึงเป็นสินทรัพย์ทางอ้อม (indirect asset) การพัฒนาทุนมนุษย์ก็คือการพัฒนาประชากรของชาติ ถ้ามองในเชิงคงคลัง (stock) เป็นของสะสมไม่เคลื่อนไหว ดังนั้นทุนมนุษย์ในความหมายนี้หมายถึง ความรู้ความชำนาญที่อยู่ในตัวบุคคลที่เป็นกำลังแรงงานของประเทศ การลงทุนกับทุนมนุษย์ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตของแรงงานเช่นเดียวกับการลงทุนในเครื่องจักรกล หากมองประชาชนเป็นทุนจึงหวังผลตอบแทนจากการลงทุน วิธีการลงทุนในการพัฒนามนุษย์จึงเป็นการให้การศึกษาและฝึกอบรมนับเป็นการพัฒนาทุนมนุษย์ที่สำคัญมากต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ประเทศที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประชาชนเช่นสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น สิงคโปร์ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนมนุษย์มาก จากการศึกษาวิจัยในสหรัฐอเมริกาพบว่า การลงทุนในทรัพยากรมนุษย์จะส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา มากกว่าการลงทุนที่ใช้จ่ายไปโดยตรงในการซื้อโรงงานและเครื่องมืออุปกรณ์เพื่อการผลิต หากพิจารณาทุนมนุษย์กับทุนทางการเงินมีความแตกต่างกันที่เห็นชัดคือทุนมนุษย์ใช้ไม่หมดเหมือนทุนทางการเงิน ทุนมนุษย์ยังใช้อย่างเกิดความชำนาญในงานก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน มูลค่าทางการเงินจะด้อยค่าลงตามกาลเวลาที่อยู่ในสภาพของสภาวะเงินเฟ้อ หรือมูลค่าลดลงนั่นเอง แต่ทุนมนุษย์มีมูลค่าเพิ่มขึ้นตามการพัฒนา

พลเมืองผู้สูงอายุถือเป็นทรัพยากรของรัฐที่รัฐบาลต้องดูแลปกป้องให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ในขณะที่เดียวกันพลเมืองของรัฐต้องมีหน้าที่ต่อรัฐตามแต่ละบทบาท ถ้ารัฐต้องการให้ประชากรผู้สูงอายุมีคุณค่าในการพัฒนาประเทศ รัฐบาลต้องพัฒนาทรัพยากรส่วนนี้ให้มีความสามารถร่วมในการพัฒนาประเทศ การจัดการทรัพยากรผู้สูงอายุควรแบ่งประชากรผู้สูงอายุตามช่วงอายุเพื่อจะได้จัดการให้เหมาะสมกับช่วงอายุ โดยการแบ่งเป็นอายุ 60 – 65 เป็นช่วงที่มีศักยภาพสูง ช่วงที่อายุ 65 – 70 ปี และช่วงอายุ 70 ปี ขึ้นไป การกำหนดคุณสมบัติอายุดังกล่าวทำให้รัฐมองเห็นโอกาสที่จะให้ประชากรผู้สูงอายุทำงานในหน้าที่ต่างๆ ได้ ซึ่งปัจจุบันไทยได้มีการขยายการเกษียณอายุเป็น 63 ปีและอาจขยายถึง 65 ปีในอนาคต และใครที่มีอายุมากกว่านี้สุขภาพแข็งแรงอาจให้ทำหน้าที่เป็นปรึกษา ทำงานในบางตำแหน่งได้ที่เป็นงานวิชาชีพที่ต้องอาศัยประสบการณ์ หรือทำหน้าที่ให้บริการสาธารณะแก่ประชาชน วิธีการหนึ่งคือหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ควรมียวันหยุดราชการเพราะ ประชาชนไม่มีวันหยุดในการดำรงชีวิต สามารถติดต่อหน่วยราชการท้องถิ่นได้ในวันเสาร์อาทิตย์ คือให้ข้าราชการที่เกษียณอายุ หรือประชากรผู้สูงอายุไปคอยให้บริการพูดคุยให้คำปรึกษาแก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นวิธีการที่น่าจะมีผลกระทบลงในหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่น

เมื่อกำหนดโครงการ หรืองานที่สามารถใช้ผู้สูงอายุร่วมในการปฏิบัติหน้าที่ หรือเข้าทำงานในองค์กรใดก็ตามจะต้องสรรหาและคัดเลือก (recruitment & selection) ผู้ที่เหมาะสม เช่นเคยมีประสบการณ์ในงานนั้นมาหรือได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับงานที่จะต้องปฏิบัติ เป็นต้น เมื่อรับเข้ามาร่วมงานจะมีการพัฒนา (development) ให้มีทักษะในงานที่ปฏิบัติ ทำงานร่วมกับพนักงานที่ยังไม่เกษียณ หรือกรณีต้องปฏิบัติหน้าที่ในวันเสาร์อาทิตย์จะต้องรับผิดชอบอย่างไร ในกรณีที่ต้องใช้อำนาจในการตัดสินใจที่เกินอำนาจจะต้องทำอะไร แม้เป็นผู้สูงอายุองค์กรต้องดูแลให้ผู้สูงอายุปฏิบัติหน้าที่ให้กับองค์กรนาน อย่างน้อยให้อยู่ครบตามสัญญาจ้าง (maintenance) รัฐบาลต้องใช้ประโยชน์จากผู้สูงอายุให้มากที่สุดเท่าที่ผู้สูงอายุทำงานได้ โดยเฉพาะผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 – 70 ปี (utilization) ในการจัดการทรัพยากรมนุษย์ผู้สูงอายุให้มองครบกระบวนการตาม

หลักพื้นฐาน RDMU (Nigro, 1976) ในเบื้องต้นการประเมินว่าผู้สูงอายุมีสภาพเป็นทุนมนุษย์หรือไม่ ควรมีการกำหนดมาตรการการวัดเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ ซึ่ดความสามารถ (competency) และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของแต่ละบุคคลและกลุ่ม (attributes) ที่มีส่วนในการสร้างความเป็นอยู่และชีวิตที่ดีขึ้นของตัวบุคคล สภาพที่ดีขึ้นของสังคมและเศรษฐกิจ และใช้มาตรการดังกล่าวเป็นเกณฑ์วัดสภาพทุนมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องตามคำนิยามทุนมนุษย์ขององค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ หรือ โออีซีดี (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศของกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว และยอมรับระบอบประชาธิปไตยและเศรษฐกิจการค้าเสรีในการร่วมกันและพัฒนาเศรษฐกิจของภูมิภาคยุโรปและโลก (OECD, 2018 : online) เนื่องจากทุนมนุษย์นั้นมีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ การที่จะทำให้ผู้สูงอายุเป็นทุนมนุษย์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมนั้น นอกจากมีความสามารถในการดึงเอาความสามารถหลายอย่างที่ดีตัวมาแต่เกิดหรือจากประสบการณ์แล้วยังต้องพัฒนาเพิ่มพูนให้มีความรู้และความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่งานที่ได้รับผิดชอบ Gary Becker (1995:15-18) นักเศรษฐศาสตร์สังคมวิทยาชาวอเมริกัน ผู้ซึ่งได้รับรางวัลโนเบลจากการใช้วิธีคิดทางเศรษฐศาสตร์วิเคราะห์ปัญหาสังคม อธิบายว่าทุนมนุษย์เป็นเรื่องของการให้การศึกษา ฝึกอบรม การสาธารณสุข และมาตรการในการพัฒนาผลผลิตในการผลิตโดยพื้นฐานประเทศที่ประชากรมีสภาพเป็นทุนมนุษย์จะต้องพัฒนาให้มีคุณสมบัติดังนี้ มีทักษะและคุณสมบัติที่เหมาะสมกับลักษณะงานแต่ละประเภท ระดับการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด มีประสบการณ์ในงาน เป็นคนที่เข้าสังคมได้ง่ายและมีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร ความฉลาดไหวพริบ ความฉลาดทางอารมณ์ (emotional intelligence) ลักษณะการทำงานที่เหมาะสมกับวัย ความสามัคคีในที่ทำงาน อุบนิสัยมองโลกในแง่ดี ความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น

ทุนมนุษย์ในทางพุทธศาสนาคือผู้ที่มีความฉลาดในการคิดวิเคราะห์ ด้วยกระบวนการของไตรสิกขาคือศีลสมาธิและปัญญา เพื่อเข้าใจไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพื่อให้เข้าใจสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกไม่มีความเที่ยงตรง แน่นอน เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังตัวอย่างชีวิตของคนเราจะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามลำดับจนกระทั่งตาย การที่ผู้สูงอายุมีความเข้าใจอนิจจังและเข้าใจทุกขังว่าไม่สามารถตั้งอยู่ในสภาพเดิมได้ เคลื่อนที่อยู่เรื่อยๆ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจึงต้องมีการปรับตัวจัดการการเปลี่ยนแปลงมีให้กระทบต่อวิถีชีวิต และเข้าใจสรรพสิ่งเป็นอนัตตาไม่มีมนุษย์คนใดที่จะมีอำนาจสั่งการตนเองได้ว่าไม่ให้มีโรคร้ายไข้เจ็บ ไม่ให้แก่ ไม่ให้ตาย ดังนั้นจึงไม่มีตัวตนที่แท้จริง การทำงานจึงเป็นเรื่องบทบาทสมมุติ เพื่อให้ตนเองมีรายได้ ไม่ว่างเกินไปที่ทำให้เหงาซึมเศร้า โดยใช้ระบบคิดแบบโยนิโสมนสิการ ได้แก่การพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลมาจากเหตุปัจจัยเพื่อให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไขด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา วิธีคิดวิเคราะห์แบบแยกแยะส่วนประกอบ คิดแบบสามัญลักษณ์ที่รู้เท่าทันธรรมดาโดยมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสรรพสิ่งทั้งหลาย คิดแบบแก้ปัญหาแบบอริยสัจสี่ คิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คิดแบบคุณโทษและทางออกที่เป็น การมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คิดแบบประเมินคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม คิดแบบยึดมั่นในคุณธรรม คิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน และคิดแยกแยะ แบ่งออก จำแนก หรือ แจกแจงคุณลักษณะของผู้สูงอายุดังกล่าวจะมีคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศ การพัฒนาทุนมนุษย์ตามหลักพุทธธรรมทำให้สามารถเรียนรู้ เข้าใจและนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทุนมนุษย์ที่เน้นที่ระบบคิดให้เข้าใจธรรมชาติของสรรพสิ่งเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อมีระบบคิดแบบพุทธแล้ว ทำให้สามารถ

ออกแบบคุณลักษณะผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับงานมิใช่เรื่องยาก การคิดพัฒนาทุนมนุษย์แบบพุทธสามารถนำไปปรับใช้ได้กับงานทุกประเภทในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งต่างจากวิธีคิดพัฒนาแบบตะวันตกที่จะกำหนดว่ามีอะไรบ้าง เพียงแต่ความมีนั้นมิได้บอกว่ามีขนาดมากน้อยเพียงใด และทุกคนต้องมีครบทุกประการหรือไม่ ไม่ได้กำหนดไว้ คงปล่อยให้มันเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้บริหาร แต่หลักพุทธธรรมได้ให้มาตรการและวิธีในการคิด แล้วนำไปประยุกต์ปรับใช้ในแต่ละสถานการณ์หรือสภาพงาน

การที่จะให้ผู้สูงอายุเป็นทุนมนุษย์ต้องฝึกอบรมให้มีความรู้ในงาน (job knowledge) เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณ โดยมีรัฐต้องมีข้อมูลความต้องการของหน่วยงานต่างๆ ที่ต้องการแรงงานผู้สูงอายุ แต่ละหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชนควรกำหนดคุณสมบัติผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับงาน (job analysis) ในขณะที่แรงงานวัยทำงานมีปริมาณลดลงในขณะที่จำนวนแรงงานผู้สูงอายุอาจมีถึง 20 ล้านคน จึงเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่รัฐบาลสามารถพัฒนาเพิ่มคุณค่าได้ ข้อดีของคนเหล่านี้มีความพอใจกับความเป็นอยู่ระดับหนึ่ง เนื่องจากได้ผ่านประสบการณ์การทำงานมาหลายสิบปี หากได้รับโอกาสให้ทำงานที่ไม่ใช้แรงกายมากนัก คนเหล่านี้น่าจะทำได้ โดยเฉพาะงานบริการ งานให้คำปรึกษา แนะนำ นอกจากพัฒนาผู้สูงอายุมีสภาพเป็นทุนมนุษย์แล้ว ควรจัดทำระบบฐานข้อมูลประวัติผู้สูงอายุ (profiles) อย่างน้อยประกอบด้วยข้อมูลที่อยู่ พื้นที่สะดวกในการทำงาน ประสบการณ์และทักษะในงาน อายุ ความต้องการทำงานอะไร งานที่ต้องการทำ เพื่อที่องค์กรของรัฐหรือเอกชนสามารถที่จะเข้าถึงข้อมูลที่จะได้ติดต่อประสานงานให้มาทำงานและรัฐบาลควรมีมาตรการจูงใจให้เอกชนรับผู้สูงอายุทำงานในองค์กรเอกชน เช่นเงินเดือน ค่าจ้างที่จ่ายให้แก่ผู้สูงอายุ หรือเงินที่เอกชนบริจาคเพื่อพัฒนาดูแลผู้สูงอายุสามารถนำไปลดหย่อนภาษีได้

การจัดการทุนมนุษย์ผู้สูงวัยตามวิถีพุทธ

ผู้สูงอายุเมื่อเกษียณอายุแล้วจะอยู่กับบ้าน อยู่กับลูกหลาน หรือไม่ก็อยู่ตามลำพังปู่ย่าตายาย และมีแนวโน้มที่จะอยู่ตามลำพังของปู่ย่าตายาย ข้อเท็จจริงพบว่าผู้สูงอายุจะอยู่ตามลำพังมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากลูกหลานต้องทำงานในระบบอุตสาหกรรมและบริการในเมือง เมืองหลวงและเมืองอุตสาหกรรมที่อยู่ไกลจากภูมิลำเนา ประกอบกับสังคมมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การแก้ปัญหาของรัฐบาลพยายามจะให้เกษียณอายุ 63 ปีหรืออาจจะเป็น 65 ปีหรือ 70 ปีในอนาคตนั้นมิได้เป็นการแก้ปัญหาแบบถาวร และมีขีดจำกัดของการพัฒนาให้เป็นทุนมนุษย์ การใช้เกณฑ์อายุนั้นเพียงเพื่อชะลอให้คนอยู่ในวัยทำงานนานเท่านั้น วิธีการกำหนดอายุโดยใช้เกณฑ์อายุ 60 หรือ 65 ปี ถือว่าเป็นผู้สูงอายุ เนื่องจากในทางการแพทย์ถือว่าสภาพร่างกายอวัยวะต่างๆ ของร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมลงของร่างกาย ซึ่งอวัยวะต่างๆ ก็เสื่อมลงตามเวลา และการเสื่อมถอยของร่างกายมีไม่เท่ากันด้วย บางคนเสื่อมเร็ว บางคนเสื่อมช้า แต่สิ่งที่ผู้สูงอายุทุกคนต้องเผชิญคือการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านสรีรวิทยาและจิตใจ การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมต่างๆ สัมพันธภาพในสังคม บุคคลใกล้ชิด และการคาดการณ์ถึงความตายที่ใกล้เข้ามา การเปลี่ยนแปลงหลายๆอย่างที่เกิดขึ้นในวัยสูงอายุ อาจจะไม่ถือว่าเป็นความผิดปกติ (abnormalities) แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามภาวะธรรมชาตินี้ เป็นสาเหตุก่อให้เกิดปัญหาที่เหมือนกับเป็นโรคภัยไข้เจ็บ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านร่างกายหรือชีววิทยา (biology of aging) สมองของผู้สูงอายุ การรักษาสภาพร่างกายให้เสื่อมช้าลงขึ้นอยู่กับระบบสุขอนามัยและมาตรฐานของระบบสาธารณสุข ซึ่งจะไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้ แต่สิ่งหนึ่งซึ่งผู้สูงอายุมีปัญหาคือสภาพจิตใจที่มัก

เกิดความรู้สึกสูญเสีย (ณรงค์ สุภัทรพันธุ์, 2529) เช่นสูญเสียความรู้สึกเคยเป็นที่พึ่งของลูกหลาน ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานหรือเพื่อนฝูง การเคยเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น ปัจจุบันปรากฏว่าใช้ชีวิตประจำวันไม่คล่องแคล่ว ขาดการติดต่อไปหาผู้ระหว่างเพื่อนและลูกหลาน ฯลฯ ทำให้เกิดความรู้สึกเหงา ว้าเหว่ ไม่สบายตามร่างกาย ปวดเมื่อย ไม่มีแรง นอนไม่หลับ เบื่ออาหาร ขาดรายได้ หรือรายได้ลดลงกลายเป็นปัญหาทางด้านสังคม ก่อให้เกิดความเครียดทางจิตใจ

ผู้สูงอายุไม่ว่าจะต้องเผชิญปัญหาทางการงาน ความรู้ความสามารถและสภาพจิตใจ เหมือนกันหรือแตกต่างกันทุกรายเสมอไป ผู้สูงอายุบางรายได้สั่งสมประสบการณ์ในการสร้างชีวิตวัยต่าง ๆ มาได้สำเร็จ และกำลังทำต่อไปในช่วงของการมีอายุมากขึ้น การผสมผสานประสบการณ์ในอดีต ทำให้พัฒนาต่อไป จากการมีวุฒิภาวะ (maturity) ไปสู่ความมีปัญญา (wisdom) (Goldman, 1976) การมองเห็นชีวิตที่เปลี่ยนแปลงขึ้นลงทำให้เกิดการยอมรับการเปลี่ยนแปลงในความยึดมั่นต่างๆ สามารถมองชีวิตด้วยความเข้าใจในสังขารที่ไม่เที่ยงเป็นอนิจจัง ผู้สูงอายุที่มีความเข้าใจธรรมชาติดังกล่าวมีเป็นส่วนน้อย ส่วนใหญ่ยังต้องพัฒนาให้มีสภาพเป็นทุนมนุษย์

ผู้สูงอายุเป็นพลเมืองของประเทศในฐานะที่เคยมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาประเทศ จนถึงวัยเกษียณ เมื่อเกษียณแล้วควรที่จะได้รับการดูแลอย่างดี ไปพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากผู้สูงอายุ วิธีการที่ไทยได้ดำเนินการด้วยมาตรการปรับเวลาการเกษียณอายุข้าราชการ การปรับระบบสวัสดิการ กรณีการให้เบี้ยผู้สูงอายุ การแพทย์และสาธารณสุข เป็นต้น แต่สิ่งหนึ่งที่ไม่ควรมองข้ามคือการใช้หลักพุทธธรรมในการจัดทำให้ผู้สูงอายุมีประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ ด้วยการดูแลพัฒนาทางกายและสภาพจิตใจมิให้เกิดความอ้างว้าง มีศักดิ์ศรีให้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น (ประมวล คิดคินสัน, 2520) กล่าวคือการพัฒนาผู้สูงอายุให้มีคุณภาพทางจิตใจ เมื่อจิตใจดีเข้มแข็งย่อมส่งผลต่อสุขภาพกายให้มีคุณภาพไปด้วย ตามหลักพุทธธรรมที่ว่าใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว (sound mind sound body) ที่สำคัญวัดควรมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาจิตใจผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้สูงอายุที่อยู่ตามชุมชนหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นศาสนิกชนของพุทธศาสนา กลไกในการดำเนินงานโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางที่ทำงานร่วมกันระหว่างบ้านชุมชน วัดและราชการ (บวร) ในการพัฒนาความคิดและจิตใจผู้สูงอายุโดยอาศัยหลักพุทธธรรมด้วยหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา และโยนิโสมนสิการ เพื่อให้เข้าใจกฎ ไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หลักการคิดดังกล่าวเป็นหลักการที่เป็นวิทยาศาสตร์เพราะความสามารถในการคิดขอระดับปัญญาที่เห็นและเข้าใจปรากฏการณ์สรรพสิ่งต่างๆ ด้วยการคิดอย่างรอบคอบรอบด้าน (โยนิโสมนสิการ) สรุปได้ว่าล้วนเกิดจากเหตุปัจจัย เป็นความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (cause and effects relations) ทุกอย่างเป็นไปตามกฎของกรรม กรรมเป็นเหตุ ไม่ได้เป็นไปตามความอยากความต้องการของมนุษย์ ทำให้เข้าใจกฎแห่งธรรมชาติไตรลักษณ์ที่สรรพสิ่งมีลักษณะไม่เที่ยง ไม่สามารถอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป (อนิจจัง) ที่มนุษย์เราต้องอดทนต่อการเปลี่ยนแปลง (ทุกขัง) ด้วยเข้าใจลักษณะไม่ใช่ตัวตนของตนเอง (อนัตตา) กล่าวคือกฎไตรลักษณ์ทำให้เข้าใจว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และความมิใช่ตัวตน ความเข้าใจกฎไตรลักษณ์ทำให้มนุษย์ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ทำให้เกิดความพยายาม เพื่อที่จะก้าวไปข้างหน้า เพราะรู้ว่าถ้าคนเราพยายามก้าวไปข้างหน้าแล้วชีวิตย่อมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ความไม่เที่ยงแท้ทำให้มนุษย์เรารู้สภาพการเปลี่ยนแปลงของชีวิตเมื่อประสบกับสิ่งไม่พอใจ ก็ไม่สิ้นหวังและเป็นทุกข์ ไม่ปล่อยตนไปตามเหตุการณ์นั้น ๆ จนเกินไป พยายามหาทางหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ดี และผู้ใดได้เรียนรู้เรื่องความทุกข์แล้ว จะรู้ว่าความทุกข์เป็นของธรรมดาประจำโลก ทำให้เรารู้ความจริงของสิ่งทั้งปวง ไม่ต้องถูกหลอกลวง จะทำให้

คลาย ตัณหา มานะ ทิฐฐิ ทำให้ไม่ยึดมั่น เบาทกย เบาทใจ ผู้สูงอายุที่ได้รับความรู้ในหลักพุทธธรรม ไตรสิกขา โยนิโสมนสิการและกฎไตรลักษณ์ จะทำให้มีความสามารถในการคิดชอบ ปฏิบัติชอบ และยอมรับในผลจากการคิดและปฏิบัติ ความเข้าใจสรรพสิ่งหรือความจริงตามธรรมชาติด้วยหลักคิดทางพุทธธรรมย่อมส่งผลให้สภาพจิตใจมีความสงบสุข กลไกในการพัฒนาผู้สูงอายุจะต้องอาศัย การบูรณาการการทำหน้าที่ของบ้านชุมชน และหน่วยราชการต้องร่วมมือกับวัดในการทำพุทธกิจกรรมและพุทธสาธารณะ โดยเน้นการฝึกอบรมให้เข้าใจแก่นเนื้อหาหลักพุทธธรรม มากกว่า พิธีกรรมแก่ผู้สูงอายุ ข้อความจริงประการหนึ่งคือสภาพสังคมผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีต้นทุนทางพุทธวัฒนธรรม การนำหลักพุทธธรรมไปพัฒนากระบวนการคิดแบบไตรสิกขา ด้วยหลักการของโยนิโสมนสิการที่ก่อให้เกิดปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงในการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งทั้งหลายที่อยู่รอบตัวและร่างกายของตนเองเป็นเรื่องของธรรมชาติตามกฎไตรลักษณ์ เมื่อเข้าใจแล้วจึงลงมือปฏิบัติตามหลักปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ทั้งในลักษณะกิจกรรมงาน หน้าที่ที่เป็นส่วนตัว องค์กร สังคมและกลไกที่จะขับเคลื่อนการพัฒนาผู้สูงอายุต้องอาศัยความร่วมมือทั้งบ้าน วัด และราชการในแต่ละพื้นที่ของเขตปกครองของหน่วยราชการ

สังคมไทยเป็นสังคมพุทธซึ่งมีต้นทุนทางพุทธวัฒนธรรมที่สืบสานมานาน ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบคิดรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งความคิดทำงานร่วมกับจิตที่จะทำให้รู้อาการรู้ลักษณะรู้แจ้งอารมณ์ที่อาศัยรูปเกิด ในชีวิตประจำวันของมนุษย์เราจะทราบได้ว่าผู้ที่ยังไม่ตายและมีชีวิตอยู่ เป็นผู้มีชีวิตเกิดดับต่อเนื่องไปจนกว่าจะตาย การเข้าใจธรรมะเช่นนี้ช่วยลดความรู้สึกล้มในการยึดมั่นตัวตน ลดอคติ ลดความเป็นเจ้าของ และขจัดความเป็นอัตตาลงไปได้ หากคิดได้ดังนี้ ก็ทำให้จิตสงบ สุขภาวะจิตก็จะดี ด้วยเหตุนี้หลักพุทธธรรมสามารถบำบัดปัญหาทางจิตใจของผู้สูงอายุได้ การพัฒนาจิตใจต่อยอดจากต้นทุนที่มีอยู่แล้ว ทำให้การพัฒนาสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพ เมื่อผู้สูงอายุมีสุขภาวะจิตที่ดีจะมีผลคุณภาพทางกายและมีพลังที่จะร่วมมือพัฒนาหมู่บ้านชุมชนและประเทศได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

- ณรงค์ สุภัทรพันธุ์.(2529). **สุขภาพจิตผู้สูงอายุ**. เอกสารคำสอนภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามธิบดี.
- ประมวล ดิคคินสัน.(2520). **วัยหนุ่มสาว วัยสร้างสรรค์**. กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.(2561).**สารประชากรมหาวิทยาลัยมหิดล; ประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2561**.สืบค้นเมื่อ 17 กันยายน 2018 จาก <http://www.ipsr.mahidol.ac.th/ipsrbeta/th/Gazette.aspx>.
- สุโขทัยธรรมาธิราช.(2014).**สังคมผู้สูงอายุ : นัยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ**.สืบค้นเมื่อ 17 กันยายน 2018 จาก <http://www.stou.ac.th/stouonline/lom/data/sec/Lom12/05-01.html>.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ.(2555).**บัญชีประชาชาติ**.สืบค้นเมื่อ 26 กันยายน 2561 จาก <http://www.nso.go.th/sites/2014>.
- Becker,Gary.(1994).**Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education**, 3rd ed. Chicago : University of Chicago Press.

- Goldman Howard H.(1988).Review of general psychiatry. 2nd ed. Connecticut: Lange. 1988.
- Newstrom,John W. & Davis,Keith.(1993).**Organizational Behavior: Human Behavior at Work** 9th ed. New York : McGraw-Hill.
- Nigro,Felix A. and Llotd G. Nigro.(1976). **The New Public Personnel Administration**.Itasca.Ill : Peacock.
- Nippon.com. **Graying Japan to Face Unprecedented Challenges**.สืบค้นเมื่อ 18 กันยายน 2561 จาก Graying Japan to Face Unprecedented Challenges.
- OECD.(2018).**The Value of People**.[online].archived at <https://www.oecd.org/insights/37967294>. Pdf [21 Decembber 2018].
- SwissLife.(2015).**South Korea**.Retrieved September 19, 2018 from https://www.swisslife.com/content/dam/id_corporateclients/downloads/ebrm/Korea.pdf.